

DOI: 10.5281/zenodo.3877355

UDC: 338.24

JEL: O17

ФАКТОРИ ВИНИКНЕННЯ ТІНЬОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

FACTORS IN THE EMERGENCE OF THE SHADOW ACTIVITIES AT ENTERPRISES

Yuliia M. Vankovich

National University "Lviv Polytechnic", Lviv, Ukraine,

ORCID: 0000-0001-6119-4169

E-mail: yulia.bagnjuk@gmail.com

Received: 26.11.2019

Наукова література містить різні погляди на систематизацію та класифікацію умов, передумов факторів, через які формується і розвивається тіньова економіка, тіньові економічні відносини. Вважається доцільним виділення трьох груп факторів, через які формується і розвивається тіньова економіка: економічна, соціальна та правова.

Велике значення для того, щоб сформувалася тіньова економіка має і наявність соціокультурних факторів, в тому числі це стосується сформованого історією правового нігілізму. Джерело розвитку і перетворення такої системи, як тіньові економічні відносини пов'язані з її внутрішніми суперечностями. Вихідною соціально-економічною суперечністю, що є основою перетворення і розвитку таких відносин у сфері економіки, як тіньові стосується суперечності характеру регулюючого державного впливу на господарську діяльність, умови її ведення та постійний ріст та зміну таких потреб виробництва, як ефективний бізнес і задоволення власних інтересів та інтересів, які є суспільними соціально-економічними.

Офіційні джерела вказують на такі основні системні фактори значного рівня тінізації української економіки: несприятливі умови ведення бізнесу; низька ефективність інституційної підтримки розвитку економіки; високий рівень монополізації внутрішнього ринку; низька ефективність судової та правоохоронної системи; високий рівень корупції; високий рівень порушень прав інтелектуальної власності [1].

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Таким чином, дослідження мотивів формування тіньового сектора, основних факторів тінізації економіки України, характеру та напрямів впливу тіньового сектора на економічне зростання дають підґрунтя для подальшого формування основних концептуальних засад державної політики України для зменшення тіньового сектора та сприяння економічному зростанню. Крім того, актуальною проблемою для

Ванькович Ю. М. Фактори виникнення тіньової діяльності підприємств. Науково-методична стаття.

У статті представлено аналізування факторів виникнення тіньової діяльності підприємств. Доцільно виділити три групи таких факторів: економічна, соціальна і правова. Тіньовий сектор набуває значення глобальної проблеми сучасності. В Україні вирішальна роль у його розвитку відводиться повільному темпу і непослідовності трансформацій в економіці, тому тіньова економіка має значення не так причини, як наслідку деформаційних змін у легальній економіці. Великим впливом на появу і розвиток тіньової економіки в Україні має злочинний фактор, діяльність якого зумовлюють попередні фактори. Варто сказати, що є багато поглядів на проблеми чинників і проблеми появи і розвитку тіньового економічного сектору.

Ключові слова: тіньова економічна діяльність, фактори виникнення, недосконале грошово-кредитне регулювання, неефективне адміністрування податків, недосконалість бюджетної системи.

Vankovich Y.M. Factors in the emergence of the shadow activities at enterprises. Scientific and methodical article.

The article presents the analysis of the factors contributing to the occurrence of enterprises shadow activities. It is advisable to distinguish three groups of such factors: economic, social and legal. The shadow sector becomes the global problem of today. In Ukraine, the decisive role in its development is played by the slow pace and inconsistency of the economy transformations, so the shadow economy is not so important as reason, but as the consequence of the deformation changes in the legal economy. The criminal factor, whose activity is predetermined by previous factors, has a great influence on the emergence and development of the shadow economy in Ukraine. It is worth saying that there are many views on the problems of factors and the problems of the emergence and development of the shadow economic sector.

Keywords: shadow economic activities, factors of emergence, imperfect monetary regulation, inefficient tax administration, the budget system imperfection.

подальших досліджень є аналіз неявного економічного зростання та розробка методики його врахування у макроекономічній політиці [2]. Так, Л. Гринів і М. Кічурчак вважають, що тінізація національної економіки обумовлена такими факторами, як:

- нестабільність податкового законодавства, високий податковий тиск і нерівномірність податкового навантаження на суб'єкти господарювання, низький рівень податкової дисципліни;
- надмірне регулювання підприємницької діяльності;
- низький рівень заробітної плати в державному секторі економіки;
- корупція в державних органах та органах місцевого самоврядування;
- правова незахищеність суб'єктів господарювання від зловживань з боку посадових осіб державних органів та органів місцевого самоврядування;
- недостатньо прозора процедура приватизації державного майна [3].

В. Басаргин та В. Яковлев виділяють такі чинники тіньової економіки: нездатність держави забезпечити конструктивне реформування економічних відносин і сформулювати цивілізовану соціально орієнтовану ринкову господарську систему; видатки і грубі прорахунки в політиці ринкового реформування; ірраціональне відсторонення держави від публічно-правового регулювання економічних відносин в умовах становлення ринку, тривале збереження в цій сфері правового вакууму; правовий нігілізм у суспільстві, невідповідність населення та господарюючих суб'єктів до цивілізованої та законотворчої діяльності в умовах формування ринкових відносин; низька ефективність роботи контролюючих органів у сфері економічної діяльності; прорахунки у діяльності правоохоронних органів; цілеспрямована діяльність злочинного світу, яка переслідує у сфері економіки свої специфічні корпоративні інтереси [4]. Ці чинники можна віднести до державних чинників.

Так, І. Приварникова та К. Степанюк виділяють: економічні, соціальні правові та державні чинники, що зумовлюють розширення тіньової економіки в Україні. До економічних чинників відносяться: криза фінансової системи; високі ставки, велика кількість і складний механізм розрахунку податків; установа пільгових умов функціонування окремим суб'єктам господарювання; прагнення підприємців одержати надприбутки; взаємозв'язок бізнесу з кримінальними структурами; занадто високий рівень податків. До соціальних чинників: низький рівень життя населення; високий рівень безробіття та орієнтація частини населення на те, щоб отримати дохід будь-яким способом; нерівномірний розподіл валового внутрішнього продукту. До правових чинників слід віднести:

низький рівень життя населення; високий рівень безробіття та орієнтація частини населення на те, щоб отримати дохід будь-яким способом; нерівномірний розподіл валового внутрішнього продукту [5].

Метою статті є аналізування факторів виникнення тіньової діяльності підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Основна умова появи такого явища, як тіньова економіка – непереборне бажання, яке мають різні типи підданих держави, формувати капітал для того, аби існувати, не ділячи свої прибутки з казною держави. Окрім цього, тіньова економіка виникла не тепер: існування неформальних економічних структур почалося і в суспільствах доіндустріального ладу.

Кожен фактор взаємопов'язаний з іншими факторами впливу на рівень тіньової економіки в Україні. Усі подані фактори поділено на різноманітні сфери впливу. Сукупність погіршуваних факторів нагадує «снігову лавину», яка постійно поповнюється і стає більшою з кожним роком, що посилюють і погіршують загальну ситуацію всередині країни [6].

Великим впливом на появу і розвиток тіньової економіки в Україні має злочинний фактор, діяльність якого зумовлюють попередні фактори. Варто сказати, що є багато поглядів на проблеми чинників і проблеми появи і розвитку тіньового економічного сектору.

Більшу частину факторів можна підтримати. Але не повністю зрозуміло, що має на увазі інституційна підтримка економічного розвитку і чому вона виступає як фактор тінізації. На нашу думку, доцільним буде формування цього фактору як рівня розвитку інститутів держави. В той же час не беруться до уваги такі фактори, як розвиток фінансової сфери та велика частина розрахунків готівкою, що, як свідчать дослідження вчених Європи, діють як суттєві фактори тінізації економіки. Окрім цього, високу монополізацію ринку, відповідно до наших міркувань, не варто вважати фактором тінізації. Причиною є те, що великі підприємства-монополісти не можуть у легкий спосіб обійти законодавство. Такі компанії жорсткіше контролюють державні органи, ніж компанії, які не підлягають антимонопольному законодавству. Готівкові розрахунки підприємств-монополістів не є більшою в порівнянні з малими підприємствами. З тої причини, що переведення бізнесу до тіньового сектору - типовіше явище для малих підприємств, які зокрема контролює монополіст. Але й тут причина тінізації не рівень ринкової монополізації, а решта факторів.

Якщо систему держрегулювання відносин у сфері економіки можна назвати відповідною характерові інтересів підприємництва, то вона сприяє необхідним передумовам для поступового розвитку бізнесу і економічної сфери загалом задля прогресу, сприяючи скороченню масштабу тіньової економіки. Якщо ж система регулюючого впливу країни займається пресингом і побудовою

все нових бар'єрів задля того, щоб забезпечити ефективний розвиток бізнесу, вона гальмує його прогресивний розвиток, який сприяє створенню об'єктивних передумов тіньової економіки. Як результат, відносини підприємництва і бізнесу супроводжуються гострою вихідною соціально-економічною суперечністю, від якої залежить формування, розвиток і трансформація відносин тіньової економіки. Проводячи дослідження, ми виявили і інші невідповідності соціально-економічного характеру, від яких залежить формування, розвиток і трансформація відносин тіньової економіки:

- невідповідність інтересів і можливостей підприємців у зростанні їх прибутків, з одного боку, і все більшим зростанням пресингу з державного боку, що провадиться, спрямовуючись на скорочення цих прибутків через складніші «правила» для підприємців - з іншого;
- невідповідність відносин держави, бізнесу і особистості щодо їх участі в виробництві, розподілі, обміні і споживанні;
- невідповідність інтересів між державним і бізнесовим сектором щодо масштабів привласнення і розподілення частини утвореної підприємством продукції і видів обслуговування;
- Невідповідність соціально-орієнтованих інтересів, що має підприємництво і асоціальних економічних інтересів корумпованих чиновників.

Дослідження показали, що в основі формування соціально-економічних суперечностей лежить неспівпадіння соціально-економічних інтересів і потреб держави, соціальних груп і індивідуумів. Відмінність інтересів і потреб між ними існує практично завжди. Проходячи крізь суспільну свідомість, економічні інтереси і потреби підприємництва і окремих індивідуумів або співпадають, або не співпадають з економічними інтересами держави. Саме від міри збалансованості подібних співпадінь або неспівпадінь залежать масштаби розповсюдження тіньових економічних відносин в суспільстві [7]. До найістотніших чинників тінізації національної економіки належать наступні [8]:

- Неefективне державне регулювання економіки – відсутність довіри бізнесу до держави та держави до бізнесу, висока бюрократизація, недосконале інституційне та законодавче забезпечення. Результатом проблем є формування на цій основі корпоративно-бюрократичних структур, які фактично підміняють собою механізм державного управління. Іншою проблемою є часта зміна законодавчого забезпечення підприємницької діяльності, що унеможливує ефективно планувати діяльність бізнесу та сприяє постійному пошуку шляхів до тінізації діяльності.

— Неefективне адміністрування податків, що підтверджують рейтингові оцінки цієї сфери. Сприяють цьому також велике та несправедливе податкове навантаження, збільшення частки збиткових підприємств, низький рівень платіжної дисципліни, нестабільність та недосконалість податкового законодавства, необізнаність із цим законодавством, правова незахищеність платників податків. Іншою важливою причиною залишається відсутність ефективних механізмів покарання за недотримання податкового законодавства, що створює додаткові стимули до мінімізації та ухилення від сплати податків.

— Проблеми ринку праці, пов'язані з низькими економічними стимулами до офіційного працевлаштування працівників та зростанням рівня безробіття. Проте найбільшою проблемою є відсутність ефективної системи контролю та покарання за неофіційне працевлаштування та неоподаткування заробітної плати.

— Недосконале грошово-кредитне регулювання, яке полягає в непрозорому рефінансуванні комерційних банків та встановленні гнучкого валютного курсу, надмірна активність держави на позичковому ринку – випуск державних облігацій для поповнення державного бюджету, що сприяє концентрації капіталу навколо спекулятивних операцій та підвищенню процентних ставок, надмірний обсяг грошової пропозиції, що не відповідає реальним потребам економіки і має дефляційні або інфляційні наслідки.

— Недосконалість бюджетної системи, низький контроль за використанням бюджетних коштів. Підтвердженням цьому є перевірки Рахункової палати України, які постійно фіксують численні порушення щодо використання бюджетних коштів.

— Недосконалість судової та правоохоронної системи, відсутність чіткої державної програми боротьби з організованою злочинністю, в тому числі і в економічній сфері, низький рівень довіри населення до судових та правоохоронних органів.

— Рівень загальної злочинності.

Індикатори такої діяльності, як тіньова для правоохоронців можуть включати деякі показники, які є офіційними, в тому числі, низька зарплата та вагомі витрати суспільства для купівлі продукції, отримання послуг та здійснених робіт, збут продукції через посередників по низьких цінах, невеликі податкові надходження, регулярне втілення договірних умов на великі суми із малими компаніями, високе споживання електричної енергії з боку підприємницьких структур, якими виготовляється продукція при низькому обсязі їх продажу тощо.

Тіньовий сектор набуває значення глобальної проблеми сучасності. В Україні вирішальна роль у його розвитку відводиться повільному темпу і непослідовності трансформацій в економіці, тому тіньова економіка має значення не так причини, як наслідку деформаційних змін у легальній економіці.

Досліджуючи практичний досвід, який притаманний великій кількості світових країн, варто сказати, що вияви тіньової економіки існують навіть при умові розвинених ринкових відносин. Але найгостріше її вплив відчувається у державах, які зазнали структурних перебудов та змін у соціально-економічних відносинах. Україну теж можна зарахувати до цієї групи.

Можна виділити декілька основних чинників високого рівня тіньової економіки в Україні [9]:

- високий рівень податкового навантаження на підприємство;
- корупція в органах державної влади та місцевого самоврядування;
- погані умови для ведення бізнесу.

В Україні при високому податковому навантаженні сплата податків має вагомий позитивні наслідки. Високий рівень корумпованості сприяє суттєвому зниженню ймовірності того, що факт ухилення від виплати податків буде помічено вчасно, а недосконалим законодавством спричиняється зменшення до мінімуму податкових платежів.

На сьогоднішній день у нашій державі розповсюджена практика підтримування підприємства у збитковому стані, щоб ухилитися від сплати податків та одержання і відмивання величезної кількості тіньових доходів. Так, на наш погляд, наявність високого рівня тіньової економіки в Україні призводить до негативних результатів, серед яких:

- втрата податкових прибутків, як наслідок - складніше виконання з боку держави своїх фінансових обов'язків перед суспільством та сильніший нерівномірний податковий тиск;
- скорочення інвестицій;
- поширення недовіри до владних структур;
- зростання числа економічних злочинів у зв'язку з неможливістю вирішити трудовий спор в суді або в комісії, що займається вирішенням трудових спорів через відсутність правового підґрунтя, яке б дозволило вирішити трудові конфлікти між агентами, які зайняті в тіньовому секторі, масштабний розвиток злочинних організацій, що зумовлює втрату здатності країни здійснювати її регулювання, контроль та виконання інших важливих для суспільства функцій.

В той же час, громадянами України усвідомлюється вигода з того, що вони працевлаштовані неофіційно: відсутній прибутковий податок, додаткові податкові відрахування, що сприяють підвищенню чистої

зарплати, яка видається «на руки», свободі вибору та зміні своєї сфери праці діяльності в найкоротший термін. Але зворотний бік медалі тут - знижений добробут самого населення, адже більшу частину податкового збору витрачають на дорожні масиви, комунальні системи, автопарки, які завідують громадським транспортом та інші суспільні потреби. Отже, тіньовою економікою зазвичай завдається негативний вплив народному господарству та державному економічному зростанню.

Вищезазначеними причинами досягається поширення тіньового сектору в Україні не лише на нелегальні підприємства (кримінального характеру), а й на повністю легальну діяльність. З погляду державної сторони, при здійсненні подібної діяльності допустимими є здійснення адміністративних порушень, які вважаються протизаконними, але, з погляду суб'єктів діяльності підприємницького характеру, стосовно імовірностей забезпечити їхній добробут така ситуація може бути охарактеризована як позитивна.

«Виходом у тінь» вважається те, що підприємцями не змінюється сутність їхньої діяльності, яка пов'язана з виготовленням та доставкою на ринок продукції або послуг, змінюється її офіційний напрям, тобто ігнорується долучення до цього процесу державної сторони. У такому разі ринок послуговується тільки законами економіки, а не суспільства, і тому може розподіляти ресурси ефективніше. Іншими словами, тіньова підприємницька діяльність значним чином зменшує «мертві втрати», а в ідеалі, повністю їх ліквідує.

Та це не є єдиним можливим висновком, бо введенням оподаткування передуватиме зміні ціни і для продавця, і для клієнтів. Це означає, що на практиці в економіці можливе існування двох цін – ціни офіційного ринку, ринку, де продавцями й покупцями сплачуються податки, і ціна неофіційного ринку, де продавцями й покупцями займаються тіньовою діяльністю, зовсім без сплачування податків. Ціна, яку пропонує неофіційний ринок за економічними законами має бути близькою до «ефективної» ціни, тобто такої, яку формує ефективне розподілення ринкових ресурсів і яка нижча від ціни, яка утворюється на ринку, де вводиться податок. Тобто ціна, яку диктує «тіньовий» ринок повинна бути меншою ніж та, яку диктує ринок офіційний.

Такою ситуацією знову створюється певна цінова прогалина, але тепер вона не зменшує надлишок споживача і надлишок виробника, а, навпаки, сприяє його збільшенню, адже логічним здається, що тіньовим підприємцям буде притаманно використовувати при реалізації своєї справи ціну, яка буде вища, але ні в якому разі не нижча.

Висновки.

Дослідивши фактори виникнення тіньової діяльності підприємств виявлено, що наукова

література подає низку різних підходів щодо того, як можна систематизувати та класифікувати умови, передумови факторів, відповідно до яких формується і розвивається тіньова економіка, тіньові економічні відносини. На нашу думку, необхідне виокремлення трьох груп факторів, завдяки яким розвивається тіньова економіка: до першої групи належать фактори економічного характеру (зависокий рівень податків (на прибуток, тощо); фактор реструктуризації галузей господарської діяльності (промислове та сільськогосподарське виробництво, обслуговування, торгівля); криза фінансової системи і те, як впливають її негативні наслідки на економічну систему загалом; процес приватизації,

який є недосконалим; діяльність, яку провадять незареєстровані економічні структури; до другої групи – фактори соціального характеру (занизький рівень життя громадян, що стимулює розвиток прихованої економічної діяльності; значний показник безробіття і прагнення багатьох людей отримати дохід у будь-який спосіб; нерівномірно розподіляється ВВП); до третьої групи – фактори правового характеру (недоліки у законодавстві; недостатній рівень роботи правоохоронців по запобіганню незаконній та кримінальній економічній діяльності; недосконалим є механізм координування щодо боротьби зі злочинами економічного плану).

Abstract

The main condition for the appearance of such a phenomenon as the shadow economy is the irresistible desire that various types of citizens of the state have to create capital in order to exist without sharing their income with the state treasury. In addition, the shadow economy did not arise now: the existence of informal economic structures can be traced back the pre-industrial societies. Each factor is interconnected with other ones influencing the level of the shadow economy in Ukraine. All factors presented are divided into various spheres of influence. The set of extinct factors that worsens situation resembles an “avalanche”, which is constantly replenished and becomes larger every year, strengthening and worsening the overall situation within the country.

The shadow sector is acquiring the significance of the global problem of our time. In Ukraine, the decisive role in its development is given to the slow pace and inconsistency of transformations in the economy, therefore the shadow economy matters not so much as the cause but as the consequence of deformation changes in the legal economy. While studying the practical experience that is inherent in a large number of world countries, it is worth to be mentioned that manifestations of the shadow economy exist even under conditions of the developed market relations. But its influence is most acutely felt in states that have undergone structural transformations and changes in socio-economic relations. Ukraine can also be placed to this group. Having studied the factors of the enterprises shadow activity emergence, it was found that the scientific literature presents a number of different approaches related to systematizing and classifying the conditions, the background of the factors, which is why the shadow economy and shadow economic relations are formed and develops. In our view, it is necessary to distinguish three groups of factors due to which the shadow economy is developing. The first group includes factors of an economic nature (too high taxes (for profits, etc.); a factor in the restructuring of economic sectors (industrial and agricultural production, services, trade); the crisis of the financial system and how does its effect negatively the economic system as a whole; the imperfect privatization process; the activity of unregistered economic structures, etc. The second group combines factors of a social nature (low standard of citizens' living, which stimulates the development of hidden economic activities; a significant unemployment rate and the desire of many people to earn income in any way; uneven distribution of GDP). And the third group includes factors of a legal nature (shortcomings in the legislation, insufficient level of law enforcement officers' work in the area of preventing illegal and criminal economic activities; imperfect coordination mechanism for combating economic crime).

Список літератури:

1. Тенденції тіньової економіки в Україні у I кварталі 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.me.gov.ua/file/Shadow_Ikv2012.doc.
2. Глуха Г. Я. Тіньова економіка: гальмування економічного зростання чи викривлення реальних результатів / Г. Я. Глуха // Європейський вектор економічного розвитку. - 2013. - № 2. - С. 82-91. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ever_2013_2_10
3. Гринів Л. С. Національна економіка : навч. посіб. / Л. С. Гринів, М. В. Кічурчак. — Львів : Магнолія-2006, 2008. — 464 с.
4. Теневая экономика региона: диагностика и меры нейтрализации / [В. Ф. Басаргин, В. Ф. Яковлев, А. А. Яковлев и др.]; под. ред. А. И. Татаркин, В. Ф. Яковлев. – М. : Экономика, 2004. – 280 с.
5. Приварникова І. Тіньова економіка: причини, обсяги та шляхи їх зменшення [Електронний ресурс] / І. Приварникова, К. Степанюк. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/dtr/ep/2010_2/files/EC210_35.pdf

6. Оніщенко І. О. Інституційні чинники формування тіньової економіки в Україні / І. О. Оніщенко // Вісник Університету банківської справи. - 2016. - № 1-2. - С. 35–40. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VUbsNbU_2016_1-2_8
7. П'ясецька-Устич С. В. Теоретико-методологічні аспекти дослідження тіньових економічних відносин в умовах ринкової трансформації / С. В. П'ясецька-Устич // Причорноморські економічні студії. - 2019. - Вип. 37. - С. 6-12. - Режим доступу: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/>
8. Ведернікова С. В. Детінізація економіки як фактор економічної стабільності держави / С. В. Ведернікова // Економіка та держава. - 2015. - № 11. - С. 33-36. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2015_11_10
9. Варналій З.С., Гончарук А.Я., Жаліло Я.А. та ін. Тіньова економіка: сутність, особливості та шляхи легалізації; за ред. З.С. Варналія. К.: НІСД, 2013. 424 с.

References:

1. Trends of the shadow economy in Ukraine in the 1st quarter of 2012 [Electronic resource]. - Access mode: www.me.gov.ua/file//Shadow_Ikv2012.doc
2. Hlukha H. YA. Shadow economy: slowing down economic growth or distorting real results //H. YA. Hlukha // Yevropeys'kyu vektor ekonomichnoho rozvytku. - 2013. - № 2. - S. 82-91. [in Ukrainian].
3. Hryniv L. S. National economy: textbook. tool. / L. S. Hryniv, M. V. Kichurchak. — Lviv: Magnolia-2006, 2008. - 464 p.
4. The shadow economy of the region: diagnosis and measures of neutralization / [V. F. Basarhyn, V. F. Yakovlev, A. A. Yakovlev y dr.] ; under. ed. A. Y. Tatarkyn, V. F. Yakovlev. – M. : Ékonomyka, 2004. – 280 p.
5. Pryvarnykova I. Shadow economy: causes, volumes and ways of their reduction [Electronic resource] / I. Pryvarnykova, K. Stepanyuk. -[in Ukrainian].
6. Onishchenko I. O. Institutional factors of shadow economy formation in Ukraine / I. O. Onishchenko // Visnyk Universytetu bankivs'koyi spravy. - 2016. - № 1-2. - p. 35–40. [in Ukrainian].
7. P'yasets'ka-Ustych S. V. Theoretical and methodological aspects of the study of shadow economic relations in conditions of market transformation / S. V. P'yasets'ka-Ustych // Prychornomors'ki ekonomichni studiyi. - 2019. - Vyp. 37. - p. 6-12. [in Ukrainian].
8. Vedernikova S. V. Detinization of the economy as a factor of economic stability of the state/ S. V. Vedernikova // Ekonomika ta derzhava. - 2015. - № 11. - p. 33-36. [in Ukrainian].
9. Varnaliy Z.S., Honcharuk A.YA., Zhalilo YA.A. ta in. The shadow economy: the essence, features and ways of legalization; by ed. Z.S Varnaliy.: NISD 2013. p. 424.

Посилання на статтю:

Ванькович Ю. М. Фактори виникнення тіньової діяльності підприємств / Ю. М. Ванькович // Економіка: реалії часу. Науковий журнал. – 2019. – № 6 (46). – С. 47-52. – Режим доступу до журн.: <https://economics.opu.ua/files/archive/2019/No6/47.pdf>. DOI: 10.5281/zenodo.3877355

Reference a Journal Article:

Vankovich Y. M. Factors in the emergence of the shadow activities at enterprises / Y. M. Vankovich // Economics: time realities. Scientific journal. – 2019. – № 6 (46). – P. 47-52. – Режим доступу до журн.: <https://economics.opu.ua/files/archive/2019/No6/47.pdf>. DOI: 10.5281/zenodo.3877355

